

Ulrich Engel : *Deutsche Grammatik*, Heidelberg, Julius Groos Verlag, 1988, 888 s.

U. Engel'in dilbilgisi Genel ve Temel Bilgiler (*Allgemeines und Grundsätzliches*) adlı kısa bir giriş bölümünden sonra, metin (*der Text*), tümce (*der Satz*), eylem (*das Verb*), ad alanı (*der nominale Bereich*), değişmeyen birimler (*Partikeln*), düzeylerüstü olgular (*ebenenübergreifende Phänomene*), yazım kuralları (*Interpunktion*) olarak Türkçeye aktarabileceğimiz altı ana bölümden oluşur. Bölüm adları ve konuların art arda sıralanışından da anlaşılacağı gibi, Engel'in yapıtı öbür dilbilgisi örneklerine göre değişik bir yol izler. Günümüzde Almanca'nın en çok baş vurulan dilbilgisi Duden ve benzeri yapıtlarda genellikle ses, sözcük, tümce gibi küçük birimden büyük birime doğru bir sıra içinde Almanca'nın dilbilgisinin betimlendiği görülür. Oysa Engel'in bu yeni yapıtında öbür Almanca dilbilgilerinin tam karşıtı bir yol izlenir, büyük birimden küçük birimlere yönelinir. Büyük birim olarak da yazar, diğer dilbilgilerinde yer almayan metin bölümüyle incelenmesine başlar, böylece bu yapıtıyla dilbilgisi araştırmalarına yeni bir boyut olan metin incelemesini katar.

1970'li yıllardan bu yana gelişmekte olan söz-eylem kuramları, kullanımbilim, özellikle metinbilim araştırmaları, gerek edebiyat gerekse dil öğretimi gibi alanlarda yeni gelişmelere yol açarken dilbilgisi çalışmalarının da bu ilerlemelerden uzak kalamayacağı/kalmaması gerektiğini Engel bu yapıtıyla ortaya koyar. Günümüzde artık dilbilgisi çalışmalarında da böylece tümce düzeyinin dışına çıkılarak metin boyutu da incelemelerin içine alınır. Yazar bu konuda şöyle der dilbilgisinde: «Metnin dilin önemli bir boyutu olduğunu göstermek istemekteyim, çünkü dilsel anlaşma yalnızca metinle sağlanır. Dilin nasıl oluştuğuna, işlevine, olanaklarına ve sınırlarına ilişkin bilgiler edinmek isteyenler işe metinden başlamalıdır. Bu nedenlerden metin, yapıtın ilk bölümünü oluşturur. Bu bölüm öbürleri için bir önkoşuldur: Öbür küçük birimler metinden ve metin yapısından türetilir.» (s. 13)

Metin bölümünde, «insanlararası anlaşma söz-eylemlerle gerçekleşir» (s. 33) diyen Engel, ilk olarak söz-eylemleri inceler, sonra da sırasıyla metin kurgusu, metin türleri üzerinde durur. Bir

yanda ayrıntılı bir biçimde söz eylemler ve bunların Almancada hangi dilsel biçimlerle gerçekleştikleri ele alınır, öte yanda bir metni metin yapan öğelerle Almancadaki çeşitli metin türleri örneklerle sunulur.

Tümce bölümü Engel'in yapıtının en ağırlıklı yönünü oluşturur, çünkü kendisinin de belirttiği gibi incelemesi «özellikle bir tümce dilbilgisidir. Birçok dilsel biçim tümceden yola çıkılarak anlaşılabilirliğinden tümce ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.» (s. 21) Yazarın, tümce bölümündeki araştırmalarında ilk kez 1977 yılında yayımlanan, 1982 yılında genişletilmiş ikinci baskısı yapılan «Günümüz Almancasının Sözdizimi (*Syntax der deutschen Gegenwartssprache*) adlı sözdizimi incelemesini temel aldığı ve daha da geliştirdiğini, bazı açılardan da değiştirdiğini izlemekteyiz. Örneğin, sözdizim yapıtında «geniş anlamda bir eylem dizimi» (Syntax, s. 163) olarak belirlediği tümce tanımını Engel, daha geliştirerek şöyle demektedir : «Tümce,

- içinde çekimli bir eylem bulunan,
- içinde onu diğer öğelerin egemenliği altına girmesine yol açacak bir öge bulundurmayan, bağımsız olan,
- özellikle söz eylemlerin ortaya konmasına uygun

dilsel bir yapı olarak tanımlanabilir.» (s. 180)

Tümce tanımında olduğu gibi, değerlilik, bütünleyen, seçimlik öge gibi terimlerin belirlenmesinde değişikliklere gidilmişse de, Engel 1977 yılında başlattığı bağımsal dilbilgisi örneğini bu yapıtında sürdürür. Tümce çözümlemesinde özne-yüklem ikiliğini ortadan kaldıran, tümcede eylem egemenliğini benimseyen, tümcenin öbür öğelerinin (özne, tümleç gibi) eylemlerin yönetiminde bulduklarını vurgulayan bir yapıttır bu dilbilgisi.

Sözdizim incelemesinde tümcelerin zorunlu öğeleri bütünleyenlerin sayısını 10 olarak belirleyen Engel, yeni dilbilgisinde 11 bütünleyen sınıfı ayırt eder. Ayrıca bütünleyenler, sözdizim yapıtındaki gibi sayılarla değil de yeniden geleneksel dilbilgisi terimleriyle (*sub ,akk* gibi) adlandırılır. Bu bölümdeki başka bir yenilik de tümcelerde anlam incelenmesine gidilmesidir. Yazar, «eylemlerin değerlilik özellikleriyle çevrelerini anlamsal açıdan da biçimlendir-

diklerini» (s. 357) belirterek, eylem değerliliğini *anlatım değerliliği* ile *içerik değerliliği* adları altında ikiye ayırır. «Anlatım değerliliği, sözcüklerin ya da sözcük öbeklerinin anlatım biçimlerini» başka deyişle biçimbirimsel açıdan sözdizimsel birleşimlerini, içerik değerliliğiyle «sözcük anlamlarının ya da sözcük öbeklerinin anlamlarının birleşimini düzenler.» (s. 357) Bu saptamalardan yola çıkılarak söz konusu dilbilgisinde 100 tane Almanca eylemin yapısal ve anlamsal yönlerden değerlilikleri incelenip, bu eylemlerin doğru olarak kullanılmasını sağlayacak yapısal ve anlamsal değerlilikleri gösterilir.

Tümceden sonra gelen «eylem» ya da «ad alanı» gibi bölümlerde Engel'in daha çok yapısal bir yaklaşımla incelemelerini sürdürdüğü izlenir. Örneğin eylemler «çekimlenebilen sözcüklerdir» (s. 388), adlarsa «belirli bir cinsi olan sözcüklerdir.» (s. 500) Bölümlemesini büyük birimden küçük birime doğru geliştiren araştırmacı, ayrıca öbür dilbilgisi yapıtlarındaki gibi sözcük türlerine göre bir ayırma gitmez. Sözcük türlerinden eylem, tümceden sonra gelen bölümü oluştururken, eylemi izleyen bölüm «ad alanıdır». Bu bölümde adların yanı sıra, tanımlık gibi belirleme biçimleriyle sıfatlar, adılar ele alınır. İlgeçler, bağlaçlar, belirteçler vb. gibi Engel'in deyişiyle «değişmeyen sözcükler olan» (s. 689) değişmeyen birimler aynı ad altındaki altıncı bölümde çözümlenmektedir. Eş bağımlılık, olumsuzluk, koşuntu, uyum olguları düzeylerüstü olgular bölümünde ele alınır. Son bölümü oluşturan yazım kurallarını, yapıtın sonunda her bölüm için verilen ayrıntılı bir kaynakça izler.

Almancanın dilbilgisini gerek yapısal gerekse anlamsal açılardan değerlilik kavramı ve bağımlılık kuramını temel alarak betimleyen Engel'in dilbilgisi, hem yapı ve anlam düzlemindeki hem de metin düzlemindeki incelemeleriyle Almancanın günümüzdeki dilbilgisi örneklerinin çok ötesinde, dilbilgisine yeni boyutlar katan bir yapıttır.